

**EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME**

EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

ČETVRTI ODJEL

PREDMET MAGO I DRUGI protiv BOSNE I HERCEGOVINE

*(Aplikacije br. 12959/05, 19724/05, 47860/06, 8367/08, 9872/09 i
11706/09)*

PRESUDA

STRASBOURG

3. maj 2012.

*Ova presuda će postati konačna pod uslovima propisanim u članu 44. stav 2.
Konvencije. Može biti podvrgnuta uredničkim izmjenama.*

U predmetu Mago i drugi protiv Bosne i Hercegovine,

Evropski sud za ljudska prava (Četvrti odjel), zasjedajući u Vijeću u sastavu:

Lech Garlicki, *predsjednik*,

David Thór Björgvinsson,

Päivi Hirvelä,

Ledi Bianku,

Nebojša Vučinić,

Vincent A. De Gaetano,

Ljiljana Mijović, *sudije*,

i Lawrence Early, *registrar Odjela*,

Nakon vijećanja zatvorenog za javnost održanog 10. aprila 2012, donosi sljedeću presudu, koja je usvojena isti dan:

POSTUPAK

1. Postupak u ovom predmetu pokrenut je podnošenjem šest aplikacija (br. 12959/05, 19724/05, 47860/06, 8367/08, 9872/09 i 11706/09) protiv Bosne i Hercegovine, koje su Sudu, u skladu sa članom 34. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ("Konvencija"), podnijeli gđa Ljeposava Mago (državljanica Bosne i Hercegovine), gosp. Ivan Antonov (državljanin Srbije), gosp. Jovan Radović (državljanin Srbije), gosp. Milutin Banović (državljanin Srbije), gosp. Vase Krstevski (državljanin Bosne i Hercegovine i Makedonije) i gosp. Milutin Radojević (državljanin Bosne i Hercegovine i Crne Gore) ("aplikanti") u periodu između 22. marta 2005. i 12. februara 2009. godine.

2. Gđu Ljeposavu Mago zastupa gosp. N. Milanović, advokat iz Banja Luke; gosp. Ivana Antonova zastupa gosp. R. Savanović, advokat iz Beograda; gosp. Jovana Radović zastupa gosp. P. Bogovac, advokat iz Novog Sada; gosp. Milutina Banovića zastupa gosp. Ž. Ostojić, advokat iz Novog Sada; gosp. Vasu Krstevskog zastupa gosp. S. Poštić, advokat iz Pančeva; gosp. Milutina Radojevića zastupa gosp. Ž. Braletić, advokat iz Podgorice. Vladu Bosne i Hercegovine ("tužena Vlada") zastupa Zamjenik zastupnika, gđa Z. Ibrahimović.

3. Predmet se odnosi na neuspjeh aplikacija da ponovo uđu u posjed svojih predratnih stanova. Za razliku od predmeta *Đokić protiv Bosne i Hercegovine*, br. 6518/04, 27. maj 2010, aplikanti u ovom predmetu nisu svoje stanove otkupili prije rata.

4. Dana 28. marta 2011. aplikacije su dostavljene tuženoj Vladi. Također je odlučeno da se istovremeno razmatra prihvatljivost i meritum aplikacije (član 29. stav 1.). Aplikanti i tužena Vlada su podnijeli pisana zapažanja. Pored toga, zaprimljeno je očitovanje treće strane od Vlade Srbije, koja je

iskoristila svoje pravo da intervenira (član 36. stav 1. Konvencije i pravilo 44. stav 1.(b) Pravila Suda). Tužena Vlada je u pismenoj formi odgovorila na to očitovanje (pravilo 44. stav 6.).

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI PREDMETA

A. Bitni historijski podaci

5. Stanovi su činili gotovo 20% ukupnog predratnog stambenog fonda u Bosni i Hercegovini¹ (oko 250.000 stambenih jedinica od ukupno 1.315.000). Prema lokalnim standardima, stanovi su predstavljali posebno atraktivan tip stanovanja, jer su bili moderno opremljeni i nalazili su se u urbanim centrima. Praktično su svi stanovi bili pod režimom “društvenog vlasništva” – što je koncept koji je, iako postoji i u nekim drugim zemljama, bio posebno dobro razvijen u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (“SFRJ”). Njih su obično gradila preduzeća u društvenom vlasništvu ili drugi javni organi, u svrhu dodjele vlastitim uposlenicima koji su postajali “nosioci stanarskog prava”². Svi građani SFRJ imali su obavezu plaćanja doprinosa u skladu sa svojim prihodima u svrhu izgradnje ovih stanova. Međutim, iznos što ga je izdvajao svaki pojedinac nije bio među zakonskim kriterijima koji su se uzimali u obzir na listama čekanja za dodjelu ovih stanova.

6. Prava davaoca stana na korištenje (javni organi koji su nominalno kontrolirali stanove) i nosioca stanarskog prava bila su regulirana zakonom (Zakon o stambenim odnosima iz 1984. koji je još uvijek na snazi u Bosni i Hercegovini³). U skladu sa ovim Zakonom, kada se dodijeli stanarsko pravo ono nosiocu stanarskog prava daje trajno, doživotno pravo korištenja stana,

1. Iako se tužena država zvala “Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina” do 8. aprila 1992. i “Republika Bosna i Hercegovina” od 08. aprila 1992. do 14. decembra 1995, naziv “Bosna i Hercegovina” se u ovoj presudi koristi i za period prije 14. decembra 1995.

2. Dom za ljudska prava i Ustavni sud Bosne i Hercegovine su konzistentno koristili izraz “stanarsko pravo” [“occupancy right”] za ovu vrstu stanovanja. Stoga će se i u ovoj presudi ovaj izraz koristiti umjesto izraza “posebno zaštićeni zakup” koji je Sud koristio u predmetu *Blečić protiv Hrvatske* [GC], br. 59532/00, ECHR 2006-III, i u drugim predmetima protiv Hrvatske.

3. *Zakon o stambenim odnosima*, Službeni list Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine br. 14/84, 12/87 i 36/89, Službeni list Republike Bosne i Hercegovine br. 2/93, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 11/98, 38/98, 12/99 i 19/99, i Službeni glasnik Republike Srpske br. 19/93, 22/93, 12/99 i 31/99.

uz naplatu nominalne naknade. U slučaju smrti nosioca stanarskog prava, njegova prava se po Zakonu prenose na njegovog živog bračnog druga (štaviše, bračni su drugovi zajedno bili nositelji stanarskog prava) ili na prijavljene članove njihovog zajedničkog domaćinstva koji su tada koristili stan (član 19. i 21. ovog Zakona). Nadalje, u slučaju razvoda, bračni drugovi su imali pravo izabrati koji od njih će nastaviti koristiti stan; a u slučaju nepostizanja dogovora, svaki bračni drug imao je pravo od suda zatražiti prijenos stanarskog prava (član 20. ovog Zakona). U praksi, ove odredbe o prijenosu su značile da se stanarsko pravo koje je prvobitno dodijelio javni organ svom uposleniku može prenijeti kao pravo na više generacija za koje prvobitna veza za dodjelu stanarskog prava, utemeljena na zaposlenju kod davaoca stanarskog prava, više ne postoji. Stanarsko pravo se moglo oduzeti samo putem sudskog postupka (član 50. ovog Zakona) iz zakonom propisanih razloga (član 44, 47. i 49. ovog Zakona), od kojih je najvažniji osnov bio propust nositelja stanarskog prava da fizički koristi svoj stan za vlastite stambene potrebe u neprestanom trajanju od najmanje šest mjeseci bez opravdanih razloga. Iako su bile predviđene inspekcijske kontrole, koje su trebale osigurati usklađenost sa ovim zahtjevima (član 42. ovog Zakona), stanarska prava su vrlo rijetko, ako uopće i jesu, bila oduzeta na ovim osnovama prije rata 1992-95. Štaviše, 24. decembra 1992. godine, Ustavni sud Bosne i Hercegovine je poništio odredbe o nadzoru nad korišćenjem stanova¹.

7. Nakon proglašenja nezavisnosti 6. marta 1992, u Bosni i Hercegovini je započeo surovi rat. Dana 15. maja 1992, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda, djelujući u skladu sa Poglavljem VII Povelje Ujedinjenih naroda, donijelo je Rezoluciju 757 kojom traži da se sve jedinice JNA, oružanih snaga SFRJ, i svi elementi Hrvatske vojske povuku iz Bosne i Hercegovine ili stave pod kontrolu Vlade Bosne i Hercegovine ili da se raspuste i razoružaju tako što će se njihovo oružje staviti pod djelotvoran međunarodni nadzor. Iako se JNA formalno povukla iz Bosne i Hercegovine 19. maja 1992, Generalni sekretar Ujedinjenih naroda (izvještaj od 3. decembra 1992, A/47/747, stav 11) i Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (vidi presudu u predmetu *Tadić* od 15. jula 1999, stav 151), kasnije su ustanovili da su pripadnici JNA rodnom iz Bosne i Hercegovine zapravo ostali u Bosni i Hercegovini sa svojim naoružanjem i pridružili se snagama VRS², a da su se samo oni pripadnici rodnom iz Srbije i Crne Gore povukli i pridružili snagama VJ³. U pogledu učešća stranih

1. Vidi odluku U 174/90 koja je objavljena u Službenom listu Republike Bosne i Hercegovine br. 2/93.

2. Lokalne oružane snage koje su bile uglavnom sastavljene od Srba i koje su uspostavljene 12. maja 1992.

3. Oružane snage susjedne Savezne Republike Jugoslavije koje su uspostavljene 20. maja 1992.

oružanih snaga u bosanskohercegovačkom ratu 1992-95, vidi *Dokić*, citiran u gornjem tekstu, tačke 16-17.

8. Koncept “društvenog vlasništva” napušten je tokom rata 1992-95¹. Stanovi u društvenom vlasništvu su tako u suštini nacionalizirani. U pogledu upravljanja takvim stanovima tokom i nakon rata, vidi “Mjerodavno domaće pravo i praksa” u donjem tekstu.

B. Činjenice u pogledu gđe Ljeposave Mago

9. Aplikantica je rođena 1959. godine. Nastanjena je u Banja Luci, Bosna i Hercegovina.

10. Godine 1983, njenom suprugu, vodniku u JNA, dodijeljen je vojni stan u Sarajevu. Kada se JNA formalno povukla iz Bosne i Hercegovine 1992. godine, on je odlučio da svoju vojnu karijeru nastavi u Srbiji. Aplikantica se također preselila u Srbiju gdje je dobila status izbjeglice.

11. Vojna služba supruga aplikantice je okončana 1998.

12. Godine 1998, aplikantica je uložila zahtjev za povrat stana u Sarajevu. Ubrzo nakon toga, ona je podnijela zahtjev za rastavu braka u Srbiji i vratila se u Bosnu i Hercegovinu. Dobila je razvod braka 2. marta 2000.

13. Dana 25. marta 2000, njen zahtjev za povrat je odbijen u skladu sa članom 3a. Zakona o povratu stanova iz 1998. (“član 3a”; vidi tačku 54. u donjem tekstu). Dana 28. septembra 2000, nadležno Kantonalno ministarstvo je potvrdilo tu odluku.

14. Dana 29. juna 2001, aplikantica je podnijela žalbu Domu za ljudska prava, domaćem organu za ljudska prava koji je uspostavljen u skladu sa Aneksom 6 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (“Dejtonski mirovni sporazum”).

15. Dana 27. juna 2002, Kantonalni sud u Sarajevu je, rješavajući u upravnom sporu, odlučio da poništi odluke od 25. marta i 28. septembra 2000. i da vrati predmet na ponovni postupak.

16. Dana 9. jula 2002, Komisija za imovinske zahtjeve (“CRPC”), koja je uspostavljena prema Aneksu 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma, pred kojom je aplikantica istovremeno pokrenula postupak, zaključila je da suprug aplikantice nije bio ni izbjeglica ni raseljena osoba i proglasila se nenadležnom za predmet.

17. Dana 22. novembra 2002, nadležni organi za stambena pitanja su ponovo odbacili zahtjev aplikantice u skladu sa članom 3a. Dana 23. septembra 2003, nadležno Kantonalno ministarstvo je potvrdilo tu odluku.

1. *Zakon o prenosu sredstava društvene u državnu svojinu*, Službeni glasnik Republike Srpske br. 4/93, 29/94, 31/94, 9/95, 19/95, 8/96 i 20/98; *Zakon o pretvorbi društvene svojine*, Službeni list Republike Bosne i Hercegovine br. 33/94.

18. Dana 9. septembra 2004, Komisija za ljudska prava, tijelo koje je naslijedilo Dom za ljudska prava, zaključila je da aplikantica dijeli sudbinu svog bivšeg muža u pogledu povrata njihovog stana i zaključila da nije došlo do kršenja Konvencije zbog služenja njenog bivšeg muža u snagama VJ.

19. Dana 20. januara 2006, Kantonalni sud u Sarajevu, rješavajući u upravnom sporu, ukinuo je upravne odluke od 22. novembra 2002. i 23. septembra 2003. godine i vratio predmet na ponovni postupak.

20. Dana 5. oktobra 2006, organi vlasti su ponovo odbili zahtjev aplikantice u skladu sa članom 3a. Dana 8. decembra 2006, nadležno Kantonalno ministarstvo je potvrdilo tu odluku. Odluka od 8. decembra 2006. je uručena aplikantici 30. septembra 2007. Aplikantica nije uložila žalbu.

21. Dana 17. novembra 2008, Ustavni sud je zaključio da je došlo do kršenja člana 6. Konvencije zbog dužine trajanja postupka povrata i dodijelio aplikantici 1.200 KM¹ na ime nematerijalne štete. Bez obzira na pretjeranu dužinu trajanja postupka povrata, Ustavni sud je smatrao da je aplikantica svejedno trebala uložiti tužbu u upravnom sporu protiv odluke upravnih organa od 8. decembra 2006. godine i odbacio je njen temeljni zahtjev zbog neiscrpljivanja pravnih lijekova.

C. Činjenice u pogledu gosp. Ivana Antonova

22. Aplikant je rođen u Srbiji 1934. Nastanjen je u Srbiji.

23. Aplikant je 1978. godine, kao ljekar pri vojsci, dobio na korištenje vojni stan u Sarajevu. Iako je on prebačen u Beograd 1989, njegova supruga je ostala u tom stanu do 1994. godine. Njegova vojna služba je okončana 31. oktobra 1992.

24. Nepoznatog datuma, nakon što se odrekao svog stanarskog prava na stan u Sarajevu, aplikantu je dodijeljeno pravo zakupa neograničenog trajanja na vojni stan u Srbiji. Pored toga, dobio je i kredit koji su sufinansirali vojni organi za kupovinu drugog stana u Srbiji (vidi tačku 59. u donjem tekstu).

25. Aplikant je 1998. godine uložio zahtjev za povrat stana u Sarajevu.

26. Dana 8. avgusta 2000, njegov zahtjev za povrat je odbijen, u skladu sa članom 3a. Dana 12. marta 2001, nadležno Kantonalno ministarstvo je potvrdilo tu odluku.

27. Dana 15. avgusta 2002, Kantonalni sud u Sarajevu je, rješavajući u upravnom sporu, poništio odluke od 8. avgusta 2000. i 12. marta 2001. godine i vratio predmet na ponovni postupak.

1. Konvertibilna marka koristi isti fiksni devizni kurs prema euru kao i njemačka marka (1 euro = 1.95583 konvertibilnih maraka).

28. Dana 17. septembra 2002, aplikant je podnio žalbu Domu za ljudska prava.

29. Dana 22. novembra 2002, nadležni organ za stambena pitanja je ponovo odbio zahtjev aplikanta za povrat u skladu sa članom 3a. Odluka je uručena 30. decembra 2002. Aplikant nije uložio žalbu.

30. Dana 7. jula 2004, Komisija za ljudska prava, tijelo koje je naslijedilo Dom za ljudska prava, zaključila je da nije došlo do kršenja Konvencije. Ta odluka je donesena 11. novembra 2004.

D. Činjenice u pogledu gosp. Jovana Radovića

31. Aplikant je rođen u Hrvatskoj 1944. godine. Nastanjen je u Srbiji.

32. Godine 1983, njemu je kao oficiru JNA dodijeljen vojni stan u Mostaru. Kada se JNA formalno povukla iz Bosne i Hercegovine 1992. godine, on je odlučio da svoju vojnu karijeru nastavi u Srbiji. Njegova vojna služba je okončana 2000. godine.

33. Aplikant je 1998. godine podnio zahtjev za povrat stana u Mostaru. Dana 4. septembra 2001, njegov zahtjev je odbijen u skladu sa članom 3a. Ovu odluku je potvrdilo nadležno Kantonalno ministarstvo 22. decembra 2003, Kantonalni sud u Mostaru 29. decembra 2004, te Vrhovni sud nadležnog entiteta 11. oktobra 2006.

34. Aplikant je 2003. godine podnio žalbu Domu za ljudska prava. Dom za ljudska prava je 2006. godine zaključio da je došlo do kršenja člana 6. Konvencije zbog dužine trajanja postupka povrata i dodijelio je aplikantu 1.000 KM na ime nematerijalne štete. Zbog prevelike dužine trajanja, Komisija za ljudska prava je zaključila da postupak povrata ne predstavlja pravni lijek koji bi se morao koristiti kao uvjet za ispitivanje temeljnog zahtjeva aplikanta. Zatim je odlučila, u skladu sa dobro utvrđenom praksom, da stanarsko pravo aplikanta predstavlja „posjed“ u smislu člana 1. Protokola br. 1 i da njegova nemogućnost da ponovno uđe u posjed svog stana predstavlja ometanje uživanja tog prava. U pogledu proporcionalnosti ometanja, Komisija je zaključila da je služenje aplikanta u snagama VJ pokazalo njegovu nelojalnost Bosni i Hercegovini. Stoga je odlučila da je ometanje bilo opravdano i da nije došlo do kršenja člana 1. Protokola br. 1. Na kraju, Komisija je odlučila da nije neophodno ispitati diskriminaciju i pritužbe u vezi sa članom 8.

E. Činjenice u pogledu gosp. Milutina Banovića

35. Aplikant je rođen u Srbiji 1952. godine. Nastanjen je u Srbiji.

36. Kao medicinski oficir JNA, aplikant je 1988. godine dobio vojni stan u Sarajevu. Kada se JNA formalno povukla iz Bosne i Hercegovine, on je odlučio da svoju vojnu karijeru nastavi u Srbiji.

37. Nakon što se odrekao stanarskog prava na stan u Sarajevu, aplikant je 1. juna 1999. godine dobio hipotekarni kredit koji su sufinansirali vojni organi za kupovinu stana u Srbiji (vidi tačku 59. u donjem tekstu).

38. Aplikant je 1999. godine uložio zahtjev za povrat stana u Sarajevu. Njegov zahtjev je odbijen 22. juna 2004. godine u skladu sa članom 3a. Tu odluku je potvrdilo nadležno Kantonalno ministarstvo 1. novembra 2004, Kantonalni sud u Sarajevu 24. septembra 2007, te Vrhovni sud 15. januara 2010.

39. U međuvremenu je Komisija iz tačke 16. u gornjem tekstu (CRPC), pred kojom je aplikant vodio paralelni postupak, zaključila 9. jula 2002. godine da on nije ni izbjeglica niti raseljeno lice i proglasila se nenadležnom.

40. Vojna služba aplikanta je okončana 2003. godine.

F. Činjenice u pogledu gosp. Vase Krstevskog

41. Aplikant je rođen 1942. Nastanjen je u Srbiji.

42. Kao oficiru JNA, njemu je 1987. godine dodijeljen stan u Mostaru. Iako se JNA povukla iz Bosne i Hercegovine 19. maja 1992. godine, on je ostao u Mostaru. Međutim, on je u to vrijeme formalno bio pripadnik novouspostavljenih snaga VJ, oružanih snaga susjedne Savezne Republike Jugoslavije, do 31. jula 1992. godine. Dana 3. avgusta 1992, snage HVO¹ uhapsile su aplikanta. On je bio zatočen u logoru Dretelj do 18. avgusta 1992. godine, nakon čega je deportiran u područje pod kontrolom snaga VRS. Ubrzo nakon toga, Crveni krst Crne Gore je prebacio aplikanta u Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju. Dana 26. avgusta 1992. on je pregledan u Vojnoj bolnici u Skopju. Prema medicinskom izvještaju, aplikant je u logoru Dretelj bio podvrgnut teškom zlostavljanju.

43. Aplikant je 1998. godine podnio zahtjev za povrat stana u Mostaru. Njegov zahtjev je odbijen 9. oktobra 2002. u skladu sa članom 3a. Nadležno Kantonalno ministarstvo je potvrdilo tu odluku 7. novembra. Kantonalni sud u Mostaru je 16. aprila 2003, rješavajući u upravnom sporu, poništio obje odluke i vratio predmet na ponovni postupak.

44. Organi nadležni za stambena pitanja su 11. februara 2004. ponovo odbili zahtjev aplikanta za povrat stana, prema članu 3a. Nadležno Kantonalno ministarstvo je potvrdilo tu odluku 5. jula 2004. godine. Kantonalni sud u Mostaru je 2. decembra 2004. godine poništio obje odluke i vratio predmet organu nadležnom za stambena pitanja.

45. Organ nadležan za stambena pitanja je 16. aprila 2007. godine po treći put odbio zahtjev aplikanta za povrat stana u skladu sa članom 3a. Nadležno Kantonalno ministarstvo je potvrdilo tu odluku 11. februara, a Kantonalni sud u Mostaru je odluku potvrdio 2. decembra 2008. godine.

1. Lokalne oružane snage uglavnom sastavljene od Hrvata i uspostavljene 8. aprila 1992.

46. Dana 26. aprila 2007. godine, organi vlasti u Srbiji su prekinuli postupak za dodjelu stana u Srbiji, jer se aplikant nije odrekao svog stanarskog prava na stan u Mostaru (vidi tačku 59. u donjem tekstu). Aplikant je 6. oktobra 2009. godine smješten u starački dom u Srbiji, jer nije imao stambenog prostora za život.

G. Činjenice u pogledu gosp. Milutina Radojevića

47. Aplikant je rođen u Crnoj Gori 1941. godine, gdje i sada živi.

48. Kao ekonomista koji je radio u vojnoj ustanovi, aplikant je 1981. godine dobio vojni stan u Sarajevu. Kada se JNA formalno povukla iz Bosne i Hercegovine, on je prihvatio slično radno mjesto u vojnoj ustanovi u Crnoj Gori.

49. Aplikant je 1999. godine predao zahtjev za povrat stana u Sarajevu. Njegov zahtjev za povrat je prihvaćen 17. marta 2003. godine. Nadležno Kantonalno ministarstvo je poništilo tu odluku 27. novembra 2003. godine i odbilo zahtjev za povrat stana u skladu sa članom 3a.

50. U međuvremenu, Komisija iz tačke 16. u gornjem tekstu (CRPC) pred kojom je aplikant vodio paralelni postupak, zaključila je 24. aprila 2003. godine da aplikant nije ni izbjeglica niti raseljeno lice i proglasila se nenadležnom.

51. Aplikant se penzionisao u novembru 2005. godine. Nakon što se odrekao svog stanarskog prava na stan u Sarajevu, dodijeljeno mu je pravo zakupa neograničenog trajanja na vojni stan u Crnoj Gori u decembru 2005. godine (vidi tačku 59. u donjem tekstu).

52. Nakon pokretanja upravnog spora, Kantonalni sud u Sarajevu je 6. februara 2006. godine poništio odluku od 27. novembra 2003. i vratio predmet Kantonalnom ministarstvu. Kantonalno ministarstvo je 29. marta 2006. godine poništilo odluku od 17. marta 2003. godine i vratilo predmet organu za stambena pitanja. Organ za stambena pitanja je 10. aprila 2007. godine odbio zahtjev za povrat prema članu 3a. Kantonalno ministarstvo i Kantonalni sud u Sarajevu su potvrdili tu odluku 5. juna 2007, odnosno 24. juna 2008. godine. Posljednja odluka je donesena 10. decembra 2008.

II. MJERODAVNO DOMAĆE PRAVO I PRAKSA

A. Bosna i Hercegovina

1. Upravljanje stanovima u društvenom vlasništvu tokom rata

53. Tokom rata u Bosni i Hercegovini, između 1992. i 1995. godine, više od 2,2 miliona ljudi je napustilo svoje domove zbog „etničkog

čišćenja“ ili nasilja općenito. Po pravilu, oni su bježali u područja pod kontrolom vlastite etničke grupe. Sve strane u sukobu su brzo usvojile postupke prema kojima su stanovi onih koji su izbjegli proglašavani „napuštenim“ i dodjeljivani novim stanarima. Iako se tvrdilo da je razlog za dodjelu „napuštenih stanova“ bio pružanje humanitarnog skloništa za raseljene osobe, posebno atraktivni stanovi su često dodjeljivani pripadnicima vojne i političke elite. U nekim slučajevima, stanarska prava su poništavana u skladu sa članom 47. Zakona o stanovanju iz 1984. godine, zbog toga što predratni nositelji stanarskog prava nisu koristili svoje stanove tokom kontinuiranog perioda od najmanje šest mjeseci. U većini slučajeva, međutim, organi vlasti su primjenjivali zakone koji su doneseni posebno za te potrebe: Zakon o napuštenim stanovima iz 1992, Uredba o napuštenim stanovima iz 1993, Uredba o zbrinjavanju izbjeglica iz 1993, Zakon o zbrinjavanju izbjeglica iz 1995. i Zakon o napuštenoj imovini iz 1996. godine¹. Nakon okončanja rata, zakoni o napuštenim stanovima su ostali na snazi u oba entiteta Bosne i Hercegovine (u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj), a dodjeljivanje ovih stanova drugim korisnicima se nastavilo u gotovo jednakoj mjeri, što je dodatno pojačalo etničku podijeljenost.

2. Povrat stanova

54. Svi ti zakoni su stavljeni van snage pod međunarodnim pritiskom 1998. godine, kada je omogućeno predratnim nositeljima stanarskog prava da zatraže povrat stanova. Međutim, to pravo je bilo vremenski ograničeno, a nepodnošenje zahtjeva na vrijeme je dovodilo do oduzimanja stanarskog prava. Opći rok u Federaciji Bosne i Hercegovine je bio 4. juli 1999, ali u određenim slučajevima zahtjev se mogao podnijeti do 4. oktobra 1999. odnosno, u slučaju devastiranih stanova, do 29. juna 2002. (članovi 5. i 18e Zakona o povratu stanova iz 1998²). Stanarsko pravo na vojnim stanovima je moglo biti oduzeto također i prema članu 3a. tog Zakona, u skladu sa sljedećim razlozima. Prvo, ukoliko je predratni nositelj stanarskog prava služio u stranim oružanim snagama nakon 19. maja 1992. (kada se JNA formalno povukla iz Bosne i Hercegovine). S obzirom da su oni koji su dobili izbjeglički ili sličan status u zemlji izvan bivše SFRJ izuzeti od tog

1. *Zakon o napuštenim stanovima*, Službeni list Republike Bosne i Hercegovine br. 6/92, 8/92, 16/92, 13/94, 36/94, 9/95 i 33/95; *Uredba o korišćenju napuštenih stanova*, Narodni list Hrvatske zajednice Herceg-Bosna br. 13/93; *Uredba o smeštaju izbeglica i drugih lica na teritoriji Republike Srpske*, Službeni glasnik Republike Srpske br. 27/93; *Uredba sa zakonskom snagom o smeštaju izbeglica*, Službeni glasnik Republike Srpske br. 19/95; i *Zakon o korišćenju napuštene imovine*, Službeni glasnik Republike Srpske br. 3/96, 8/96 i 21/96.

2. *Zakon o prestanku primjene Zakona o napuštenim stanovima*, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 11/98, 38/98, 12/99, 18/99, 27/99, 43/99, 31/01, 56/01, 15/02, 24/03, 29/03 i 81/09.

pravila, ovo ograničenje se odnosi samo na one koji su služili u oružanim snagama zemalja nasljednica SFRJ, a, u stvarnosti, gotovo isključivo na one koji su služili u snagama VJ. Druga kategorija su osobe koje su stekle stanarsko ili ekvivalentno pravo na vojni stan u državi nasljednici SFRJ. Dana 22. septembra 2004, Ustavni sud je, odlučujući o zahtjevu za kontrolu ustavnosti, odlučio da je ta odredba ustavna (odluka U 83/03, objavljena u Službenom listu Bosne i Hercegovine br. 60/04 od 27. decembra 2004). Nakon toga, Ustavni sud je odbacio brojne pojedinačne žalbe koje su podnesene u vezi sa pitanjem nemogućnosti da se vrate u vojne stanove.

55. Kada se nositelji stanarskog prava jednom vrate u posjed svojih predratnih stanova, imali su ih pravo otkupiti po veoma povoljnim uvjetima, u skladu sa Zakonom o prodaji stanova na kojima postoji stanarsko pravo iz 1997¹.

56. Nakon otkaza predratnog stanarskog prava na civilni stan zbog nepodnošenja zahtjeva u zadanom roku, predmetni stan se mogao dodijeliti drugoj osobi, pod uvjetom da njene stambene potrebe nisu na drugi način već riješene (vidi član 18d. Zakona o povratu stanova iz 1998). U skladu sa članovima 11. i 11a. tog Zakona, smatralo se da su stambene potrebe jedne osobe već zadovoljene ukoliko ta osoba ili njen bračni drug, dijete ili roditelj, posjeduje drugi useljiv stan ili kuću; ta osoba je prodala svoj predratni dom; ta osoba zarađuje minimalno jednu četvrtinu jedne potrošačke korpe² po članu svog domaćinstva plus 200 KM; ili spada u bilo koju drugu kategoriju koja je tim zakonom definirana.

57. Na vojne stanove se primjenjuju druga pravila. Nakon otkaza predratnog stanarskog prava zbog nepodnošenja zahtjeva u roku ili zbog konačne odluke kojom se odbija zahtjev za povrat stana u skladu sa članom 3a. Zakona o povratu stanova iz 1998, stan se mogao dodijeliti aktivnim ili umirovljenim vojnim zvaničnicima, aktivnim i umirovljenim uposlenicima Ministarstva odbrane, pripadnicima boračke populacije, ratnim vojnim invalidima ili porodicama poginulih vojnika bivše Armije RBiH³ ili snaga HVO-a, pod uvjetom da njihove stambene potrebe nisu riješene na drugi način (vidi član 30. Pravilnika o dodjeljivanju na korištenje stanova iz stambenog fonda FMO i Armije RBiH iz 1996⁴). Član 31. tog Pravilnika, također, predviđa da se nikome ne može dodijeliti vojni stan ukoliko je ta osoba, ili njen bračni drug, ili maloljetno dijete, posjedovala kuću ili stan u

1. *Zakon o prodaji stanova na kojima postoji stanarsko pravo*, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 27/97, 11/98, 22/99, 27/99, 7/00, 32/01, 61/01, 15/02, 54/04, 36/06, 45/07, 51/07, 72/08, 23/09, 5/10 i 16/11.

2. Prema Direkciji za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine, cijena prosječne potrošačke korpe koja predstavlja količinu i cijenu namirnica koju potroši porodica od četiri člana je 2005. godine u Federaciji BiH iznosila 455 KM.

3. Lokalne oružane snage koje su se sastojale uglavnom od Bošnjaka, a koje su uspostavljene 15. aprila 1992.

4. *Pravilnik o dodjeljivanju na korištenje stanova iz stambenog fonda FMO i Armije RBiH*, objavljen u internom glasniku ARBH br. 2/96.

Bosni i Hercegovini prije rata (čak i ako je u međuvremenu taj stan prodat ili poklonjen). Drugi uvjeti iz tačke 56. u gornjem tekstu, kao što su visina prihoda, nisu se primjenjivali na dodjelu vojnih stanova. U skladu sa članom 30. Pravilnika o dodjeljivanju vojnih stanova iz 1996. godine, 45% stanova se treba dodijeliti višim oficirima i najvišim zvaničnicima Ministarstva odbrane; 15% nižim oficirima; i 10% podoficirima, ostalim vojnicima i uposlenicima Ministarstva. Preostale stanove treba dodijeliti borcima, ratnim vojnim invalidima ili porodicama poginulih pripadnika bivše Armije RBiH odnosno snaga HVO-a. Tokom i odmah po završetku rata brojni vojni stanovi su navodno dodijeljeni najvišim vojnim i civilnim zvaničnicima čije su stambene potrebe već bile na drugi način zadovoljene (vidi *Dokić*, citiran u gornjem tekstu, stav 10). Visoki predstavnik¹ je 2002. godine zbog toga zahtijevao od lokalnih organa vlasti da osiguraju da se svi stanovi dodjeljuju u skladu sa zakonom. Izgleda da su tokom tog procesa, koji je doveo do određenih deložacija i koji su nadgledali Visoki predstavnik i Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi, nedostaci spomenuti u gornjem tekstu uglavnom otklonjeni.

3. Proceduralna pitanja

58. Zahtjevi za povrat stanova su rješavani u sklopu upravnog postupka. Prvostepena rješenja, po pravilu, podliježu pravu žalbe u roku od 15 dana od dana dostavljanja (član 227. Zakona o upravnom postupku iz 1998²). Na drugostepena rješenja postoji, po pravilu, pravo žalbe sudu u roku od 30 dana od dostavljanja rješenja (član 18. Zakona o upravnim sporovima iz 2005³). Rješenja sudova donesena u upravnom sporu su ranije mogla biti preispitana po žalbi u roku od 15 dana od dostavljanja rješenja podnesenoj Vrhovnom sudu Federacije BiH (član 42. Zakona o upravnim sporovima iz 1998⁴, ali po Zakonu o upravnim sporovima iz marta 2005. koji ga je zamijenio), to pravo žalbe više ne postoji. Odluka donesena u upravnom

1. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda je u decembru 1995. godine donijelo odluku o uspostavljanju međunarodnog administratora za Bosnu i Hercegovinu (Visoki predstavnik) kojeg imenuje neformalna grupa država koja je aktivno učestvovala u mirovnom procesu (Vijeće za provedbu mira – “PIC”) kao mjeru za osiguranje provođenja prema Poglavlju VII Povelje Ujedinjenih naroda (Rezolucija 1031 od 15. decembra 1995). Kako ovlasti koje su prvobitno dodijeljene Visokom predstavniku (a koje su definirane u Dejtonskom mirovnom sporazumu) nisu bile u potpunosti jasne, PIC je kasnije dodatno pojasnio njegov mandat. Možda i najdalekosežniji korak u tom smislu je bio, 1997. godine, usvajanje zaključaka Konferencije o provedbi mira, koja je održana u Bonnu, kada je PIC Visokom predstavniku dao ovlast da smjenjuje javne dužnosnike za koje smatra da krše Dejtonski mirovni sporazum, te mu dao ovlasti da donosi na privremenoj osnovi zakone, u slučaju da domaće institucije to ne urade (vidi *Berić i drugi protiv Bosne i Hercegovine* (dec.), br. 36357/04 *et al.*, 16. oktobar 2007).

2. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 2/98 i 48/99.

3. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 9/05.

4. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 2/98 i 8/00.

postupku postaje pravosnažna kada je potvrdi nadležno ministarstvo odnosno nadležni kantonalni sud, te do marta 2005. godine Vrhovni sud (FBiH); kada strane izjave da se odriču prava žalbe; ili po isteku roka za bilo koje pravo žalbe.

B. Srbija

1. Dodjeljivanje vojnih stanova

59. Nakon 1992. godine, više nije bilo moguće steći stanarsko pravo u Srbiji (vidi član 30(1). Zakona o stanovanju iz 1992¹). Nakon toga, aktivni i umirovljeni pripadnici oružanih snaga i aktivni i umirovljeni uposlenici Ministarstva odbrane su imali umjesto toga pravo na ekvivalentan zakup neograničenog trajanja na vojne stanove ili, u slučaju nedostatka odgovarajućih stanova, na hipotekarne kredite koje je sufinancirala država, pod uvjetom da oni sami ili njihovi bračni drugovi, odnosno djeca, ne posjeduju stanarsko ili ekvivalentno pravo na stan u bilo kojoj od bivših republika SFRJ (Pravilnici o vojnim stanovima iz 1994², 1995³, 2002.⁴ i 2005.⁵ i Pravilnici o stambenim potrebama korisnika vojnih penzija iz 1994⁶ i 2010⁷). Zbog toga su se oni koji su koristili vojne stanove u Bosni i Hercegovini prije rata, po pravilu, morali odreći svog prava na te stanove da bi se kvalificirali za vojni stan ili kredit u Srbiji, odnosno Crnoj Gori (vidi članove 6-7. i 87. Pravilnika o vojnim stanovima iz 1994; članove 7-8. i 74. Pravilnika o stambenim potrebama korisnika vojnih penzija iz 1994; i članove 6-7. i 85. Pravilnika o vojnim stanovima iz 1995).

60. Član 39(2). Zakona o stanovanju iz 1992. omogućava nositelju prava zakupa neograničenog trajanja da kupi taj stan pod istim uvjetima kao nositelj stanarskog prava.

1. *Zakon o stanovanju*, Službeni glasnik Republike Srbije br. 50/92, 76/92, 84/92, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 47/94, 48/94, 44/95, 49/95, 16/97, 46/98, 26/01, 101/05 i 99/11.

2. *Pravilnik o načinu i kriterijumima za rešavanje stambenih pitanja zaposlenih u Saveznom ministarstvu za odbranu i Vojsci Jugoslavije*, Službeni glasnik Savezne Republike Jugoslavije br. 30/94, 39/94 i 6/96.

3. *Pravilnik o načinu i kriterijumima za davanje stanova u zakup i dodeljivanje stambenih zajmova za rešavanje stambenih pitanja zaposlenih u Vojsci Jugoslavije*, Službeni glasnik Savezne republike Jugoslavije br. 5/95, 18/96, 56/96, 58/96, 42/97 i 9/00.

4. *Pravilnik o načinu, kriterijumima i merilima za davanje stanova u zakup i dodeljivanje stambenih zajmova za rešavanje stambenih pitanja zaposlenih u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije i Crne Gore*, objavljen u internom glasniku Ministarstva odbrane br. 20/02, 36/03, 34/04 i 29/05.

5. *Pravilnik o rešavanju stambenih pitanja u Ministarstvu odbrane*, objavljen u internom glasniku Ministarstva odbrane br. 38/05, 16/08, 26/08 i 39/08.

6. *Pravilnik o rešavanju stambenih potreba korisnika vojnih penzija*, objavljen u internom glasniku Ministarstva odbrane br. 31/94, 19/95, 26/96, 1/97 i 45/08.

7. *Pravilnik o rešavanju stambenih potreba korisnika vojnih penzija*, objavljen u internom glasniku Ministarstva odbrane br. 34/10.

2. Povrat stanova

61. Iako je broj ljudi koji su napustili svoje domove u Srbiji nakon raspada bivše SFRJ daleko manji od broja ljudi koji su napustili domove u Bosni i Hercegovini (vidi tačku 53. u gornjem tekstu), ipak je i tamo bilo određenih slučajeva. Na primjer, tokom 1992. godine, jedan broj muslimana je napustio Mali Zvornik, grad u Srbiji na granici sa Bosnom i Hercegovinom, jer lokalni organi vlasti nisu bili u stanju da ih zaštite od paravojnih snaga s druge strane granice. Iako su njihovi stanovi dodijeljeni drugim osobama odmah po njihovom odlasku, neki od njih su uspjeli povratiti stanove putem postupaka pred srbijanskim sudovima (vidi odluke Vrhovnog suda Srbije Rev/3160/02 od 4. decembra 2002. i Rev/1856/07 od 4. oktobra 2007. i odluke Osnovnog suda u Loznici u tim predmetima). Srbijanski sudovi su smatrali da se ti stanovi nisu smjeli smatrati napuštenim, jer su ih njihovi stanari napustili pod prisilom. Međutim, neke druge osobe u sličnoj situaciji nisu bile u stanju ponovno ući u posjed svojih stanova (vidi odluku Vrhovnog suda Srbije Rev/2053/08 od 28. novembra 2008. godine, u kojoj se zaključuje da je zahtjev za povrat morao biti podnesen mnogo prije juna 2005).

C. Crna Gora

62. Između 1992. i 2003. godine, Crna Gora je bila konstitutivna jedinica u sastavu Savezne republike Jugoslavije, a nakon toga, do svoje neovisnosti 2006. godine, bila je u sastavu Državne zajednice Srbije i Crne Gore. Kako su Srbija i Crna Gora imale zajedničke oružane snage tokom tog perioda, pravilnici iz tačke 59. u gornjem tekstu su se primjenjivali i u Crnoj Gori do 2006.

III. MJERODAVNI MEĐUNARODNI DOKUMENTI

A. Dejtonski mirovni sporazum

63. Dejtonski mirovni sporazum parafiran je u Sjedinjenim Američkim Državama 21. novembra 1995, a stupio je na snagu prilikom potpisivanja u Francuskoj 14. decembra 1995. Njime je okončan rat u Bosni i Hercegovini.

64. Relevantni dio člana II stav 5. Aneksa 4 Dejtonskog sporazuma glasi:

“Sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo slobodno se vratiti u svoje predratne domove.”

65. Član I stav 1. Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma glasi:

“Sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo slobodno se vratiti u svoje domove. Imaju pravo na vraćanje imovine koje su lišeni tokom neprijateljstava od 1991. godine i na naknadu imovine koja se ne može vratiti. Što raniji povratak izbjeglica i raseljenih osoba važan je cilj rješavanja sukoba u Bosni i Hercegovini. Strane potpisnice potvrđuju da će prihvatiti povratak osoba koje su napustile njihov teritorij, uključujući i one koje su dobile privremenu zaštitu trećih zemalja.”

B. Sporazum o pitanjima sukcesije

66. Sporazum o pitanjima sukcesije proizvod je gotovo desetogodišnjih povremenih pregovora vođenih pod pokroviteljstvom Međunarodne konferencije za bivšu Jugoslaviju i Visokog predstavnika. Sporazum je stupio na snagu 2. juna 2004. godine, a potpisale su ga Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Savezna republika Jugoslavija (koju je 2003. godine naslijedila Državna zajednica Srbije i Crne Gore, a 2006. Srbija), Slovenija i Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija.

67. Prema članovima 2. i 7. Aneksa A tog Sporazuma, nepokretna državna imovina SFRJ koja se nalazi u Bosni i Hercegovini prešla je u posjed te države na dan proglašenja njene neovisnosti. U pogledu stanarskih prava, Član 6 Aneksa G tog Sporazuma glasi:

“Domaće zakonodavstvo svake države sljednice u vezi sa stanarskim pravom primjenjivat će se podjednako na osobe koje su bile državljani SFRJ i koje su imale to pravo, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovino stanje, rođenje ili drugi položaj.”

C. Principi Ujedinjenih naroda o povratu stambenog prostora i imovine izbjeglicama i raseljenim osobama (“Pinheirovi principi”)

68. Relevantni principi, koje je usvojio Pododbor Ujedinjenih naroda za unapređenje i zaštitu ljudskih prava 2005. godine (E/CN.4/Sub.2/2005/17), jesu:

Princip 1 (Predmet i primjena)

“1.1. Principi povrata stambenog prostora i povrata imovine izbjeglicama i raseljenim osobama koji su ovdje navedeni, namijenjeni su kao pomoć svim bitnim sudionicima, domaćim i međunarodnim, kod rješavanja pravnih i tehničkih pitanja u vezi s povratom stambenog prostora, povratom zemlje i imovine u situacijama gdje je raseljavanje dovelo do toga da su osobe samovoljno ili nezakonito lišene svojih bivših domova, zemlje, imovine ili mjesta gdje su navikle živjeti.

1.2. Principi povrata stambenog prostora i povrata imovine izbjeglicama i raseljenim osobama podjednako se primjenjuju na sve izbjeglice, interno raseljene osobe i druge raseljene osobe u sličnoj situaciji, koje su izbjegle preko državne granice ali koje ne ispunjavaju uvjete iz pravne definicije izbjeglice (u daljnjem

tekstu ‘izbjeglice i raseljene osobe’) kojima su samovoljno ili nezakonito oduzeti njihovi prijašnji domovi, zemlja, imovina ili mjesta gdje su naučile živjeti, bez obzira na prirodu ili okolnosti koje su dovele do raseljavanja.”

Princip 2 (Pravo na povrat stambenog prostora i povrat imovine)

“2.1 Sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo na povrat stambenog prostora, zemlje i/ili imovine koja im je samovoljno ili nezakonito oduzeta, odnosno imaju pravo na naknadu za svaki stambeni prostor, zemlju i/ili imovinu koju je faktički nemoguće vratiti, što je utvrdio samostalni, nepristrani sud.

2.2. Države će na dokaziv način staviti prioritet na povrat kao poželjan pravni lijek za raseljenost i kao ključni element retroaktivne pravde. Pravo na povrat postoji kao posebno pravo i nije u suprotnosti ni sa stvarnim povratkom ili nepovratkom izbjeglica ili raseljenih osoba koje imaju pravo na povrat stambenog prostora, zemlje i imovine.

Princip 7 (Pravo na neometano uživanje imovne)

“7.1. Svaka osoba ima pravo na neometano uživanje svoje imovine.

7.2. Države će podrediti korištenje i uživanje imovine samo u javnom interesu i u skladu s uvjetima predviđenim zakonom i općim principima međunarodnog prava. Kad god je to moguće, ‘interes društva’ treba se tumačiti restriktivno tako da znači samo privremeno ili ograničeno miješanje u pravo na mirno uživanje imovine.“

Princip 16 (Prava zakupaca i drugih nevlasnika)

“16.1. Države trebaju osigurati da prava zakupaca, nositelja stanarskog prava i drugih zakonitih stanara ili korisnika stambenog prostora, zemlje i imovine budu priznata unutar programa povrata. U najvećoj mogućoj mjeri države trebaju osigurati da se ovim osobama omogući povratak, ponovno uvođenje u posjed i korištenje njihovog stambenog prostora, zemlje i imovine na sličan način kao i kod onih koji imaju formalna prava vlasništva.”

Princip 21 (Naknada)

“21.1. Sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo na potpunu i učinkovitu naknadu što je sastavni dio procesa povrata. Naknada može biti novčana ili u naturi. Države će, kako bi ispoštovale princip retroaktivne pravde, osigurati da se lijek naknade koristi samo kada lijek stvarnog povrata nije moguće provesti ili kada oštećena stranka dobrovoljno i uz puno saznanje prihvati naknadu, ili kada uvjeti dogovorenog sporazumnog rješenja uključuju kombiniranje povrata i naknade.

21.2. Države trebaju osigurati, kao pravilo, da se povrat smatra stvarno nemogućim samo u izuzetnim uvjetima, to jest kada je stambeni prostor, zemlja i/ili imovina razrušena ili kada više ne postoji, što je utvrdio samostalni, nepristrani sud. Čak i u takvim okolnostima, nositelj prava na stambeni prostor, zemlju i/ili imovinu treba imati na raspolaganju i opciju da se imovina popravi ili ponovno izgradi kad god je to moguće. U nekim situacijama, kombinacija naknade i povrata može biti najprimjereniji lijek i najbolji je vid retroaktivne pravde.”

D. Rezolucija 1708 (2010) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope od 28. januara 2010. godine o rješavanju pitanja imovine izbjeglica i raseljenih osoba

69. Relevantni dio Rezolucije glasi:

“9. U svjetlu gore navedenog, Skupština poziva države članice da riješe postkonfliktna pitanja koja se odnose na prava na stambeni prostor, zemlju i imovinu izbjeglica i interno raseljenih osoba, uzimajući u obzir Pinheirova načela, relevantne instrumente Vijeća Evrope i Preporuku Rec(2006)6 Komiteta ministara.

10. Imajući na umu ove bitne međunarodne standarde i iskustvo u vezi s programima povrata imovine i isplate naknada koji su do sada provedeni u Europi, države članice pozivaju se da:

...

10.4. osiguraju da ranija stanarska prava i prava zakupa na javni i društveni smještaj i drugi slični oblici vlasništva nad stanovima koji su postojali u bivšim komunističkim sistemima budu prepoznati i zaštićeni kao domovi u smislu člana 8. Europske konvencije o ljudskim pravima i kao imovina u smislu člana 1. Protokola 1 uz Konvenciju;

10.5. osiguraju da se odsutnost nositelja stanarskog i prava zakupa iz njihovih stambenih objekata koji su silom natjerani da napuste svoje domove smatra opravdanim dok se ne stvore uvjeti koji omogućavaju dobrovoljan povratak u sigurno i dostojanstveno okruženje;

...”

PRAVO

I. SPAJANJE APLIKACIJA

70. Uzimajući u obzir zajedničko, činjenično i pravno porijeklo ovih šest aplikacija, Sud je odlučio da ih treba spojiti u skladu sa pravilom 42. stav 1. Pravila Suda.

II. NAVODNO KRŠENJE ČLANA 1. PROTOKOLA BR. 1 UZ KONVENCIJU

71. Aplikanti se žale zbog toga što nisu bili u mogućnosti povratiti svoje predratne stanove u Sarajevu i Mostaru. Oni se pozivaju na član 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju, koji glasi:

“Svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i općim principima međunarodnog prava.

Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utječu na pravo države da primjenjuje takve zakone koje smatra potrebnima kako bi nadzirala korištenje imovine u skladu s općim interesima ili kako bi osigurala naplatu poreza ili drugih doprinosa ili kazni.”

A. Dopusštenost

1. Usklađenost *ratione personae*

72. Tužena Vlada tvrdi da su Srbija i Crna Gora, a ne Bosna i Hercegovina, bile nadležne za stambeno zbrinjavanje svih aktivnih i penzionisanih pripadnika svojih oružanih snaga, uključujući i ove aplikante, i da ovaj predmet, stoga, nije u skladu *ratione personae* sa odredbama Konvencije i njenih Protokola.

73. Aplikanti i Vlada Srbije se nisu složili sa ovim, bez navođenja detalja.

74. Sud podsjeća da usklađenost *ratione personae* zahtijeva da navodno kršenje Konvencije ili nekog njenog Protokola počini tužena država, odnosno da se to kršenje na neki način može njoj pripisati. Kako se ovaj predmet odnosi na stanove koji se nalaze u Bosni i Hercegovini i na odluke bosanskohercegovačkih organa vlasti, jasno je da je u skladu *ratione personae* sa odredbama Protokola br. 1, u smislu značenja člana 35. stav 3(a) Konvencije. Ovaj prigovor tužene Vlade stoga mora biti odbačen.

2. Usklađenost *ratione materiae*

75. Tužena Vlada je naglasila da ovi aplikanti, za razliku od aplikanta u predmetu *Dokić*, koji se citira u gornjem tekstu, nisu otkupili svoje stanove prije rata te su, stoga, i dalje bili nositelji stanarskog prava. Tužena Vlada tvrdi da stanarsko pravo ne predstavlja „posjed“ u smislu člana 1. Protokola br. 1 (poziva se na *Gaćeša protiv Hrvatske* (dec.), br. 43389/02, 1. april 2008, i *Trifunović protiv Hrvatske* (dec.), br. 34162/06, 6. novembar 2008).

76. Aplikanti i Vlada Srbije su osporili taj argument. Oni su pozvali Sud da u ovom području slijedi domaću pravnu teoriju i praksu i da napravi razliku između ovog predmeta i predmeta *Gaćeša* i *Trifunović*.

77. Koncept „posjeda“ ima autonomno značenje koje je neovisno o formalnoj klasifikaciji u domaćem zakonu. Pitanje koje treba ispitati jeste da li okolnosti slučaja, posmatrano u cjelini, daju aplikantu pravo na materijalni interes koji je zaštićen prema članu 1. Protokola br. 1 (*Bivši kralj Grčke i drugi protiv Grčke* [GC], br. 25701/94, stav 60, ECHR 2000-XII).

78. Predmeti *Gaćeša* i *Trifunović*, spomenuti u gornjem tekstu, slično ovom predmetu se bave pitanjem povrata stanova nakon masovnih migracija koje su uslijedile zbog grubog raspada SFRJ. Sud je u tim predmetima zaključio da aplikanti nisu imali „posjed“ u smislu člana 1.

Protokola br. 1, jer nositelji stanarskog prava u Hrvatskoj nisu nakon 1. januara 1996. godine više bili u mogućnosti da otkupe svoje stanove. Međutim, ovaj predmet se mora razlučiti od toga. U skladu sa Dejtonskim mirovnim sporazumom (vidi tačke 63-65. u gornjem tekstu) i domaćim zakonima koji su doneseni pod pritiskom međunarodne zajednice (vidi tačke 54-

55. u gornjem tekstu), svi nositelji stanarskog prava u Bosni i Hercegovini po pravilu imaju pravo povrata svojih predratnih stanova te njihovog otkupa po veoma povoljnim uvjetima. U Hrvatskoj, ovo nije slučaj. Nadalje, za razliku od hrvatskih organa vlasti, bosanskohercegovački organi vlasti su konzistentno smatrali da stanarsko pravo predstavlja „posjed“ u smislu člana 1. Protokola br. 1 (vidi, na primjer, odluku Komisije za ljudska prava iz tačke 34. u gornjem tekstu i odluku Ustavnog suda iz tačke 54. u gornjem tekstu). Kako je ovaj stav domaćih organa vlasti naizgled u skladu sa međunarodnim standardima (vidi tačke 68-69. u gornjem tekstu), Sud ne vidi nikakav razlog zašto bi od njega odstupio. I na kraju, situacija u ovom predmetu se ne razlikuje mnogo od situacije u predmetu *Dokić*, uzimajući u obzir da oni koji su otkupili vojne stanove, koji se nalaze na teritoriji današnje Federacije Bosne i Hercegovine, nisu mogli upisati svoje vlasništvo te su ostali, usko gledajući, nositelji stanarskog prava (vidi *Dokić*, citiran u gornjem tekstu, stav 12). Sud stoga odbacuje prigovor tužene Vlade.

3. Pravilo roka od šest mjeseci

79. Iako tužena Vlada nije uložila prigovor u pogledu ovog pravila, ovo pitanje zahtijeva da ga Sud razmotri *proprio motu*.

80. Cilj pravila roka od šest mjeseci jeste da osigura pravnu izvjesnost tako što će osigurati da predmeti koji pokreću pitanja u odnosu na Konvenciju i njene Protokole budu riješeni u razumnom roku i da ranije odluke ne budu kontinuirano predmet osporavanja. Ovo pravilo, također, pruža potencijalnom aplikantu dovoljno vremena da razmotri da li će podnijeti aplikaciju Sudu i, ukoliko hoće, da odluči koje će konkretne pritužbe i argumente iznijeti (*O’Loughlin i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), 23274/04, 25. avgust 2005).

81. Sud smatra da je situacija koja se razmatrala u predmetu *Dokić*, koji je citiran u gornjem tekstu, bila kontinuirane prirode, jer je ugovor aplikanta o otkupu smatran pravno valjanim od 5. jula 1999. (tačka 56.). Međutim, aplikanti u ovom predmetu nisu zaključili takve ugovore. Glavno pitanje ovog predmeta jeste da li je otkaz stanarskih prava aplikantata, koji ih je spriječio da ponovo uđu u posjed svojih predratnih stanova, bilo u suprotnosti sa članom 1. Protokola br. 1. U sličnom predmetu (*Blečić protiv Hrvatske* [GC], br. 59532/00, ECHR 2006-III), Sud je zaključio da je otkaz stanarskog prava bio trenutni čin, a ne kontinuirana situacija (tačka 86.). Sud ne vidi nikakav razlog zašto bi odstupio od te sudske prakse. U skladu s

tim, šestomjesečni period je počeo teći u odnosu na svakog od aplikanata u ovom predmetu kada je odluka kojom se ukida stanarsko pravo aplikanta stupila na snagu prema pravilima upravnog postupka iz tačke 58. u gornjem tekstu, odnosno, ukoliko je aplikant koristio dodatne pravne lijekove, kao što je žalba Domu za ljudska prava ili apelacija Ustavnom sudu, onda kada je donesena konačna odluka u procesu iscrpljivanja domaćih pravnih lijekova. Treba naglasiti, međutim, da se samo oni lijekovi koji su djelotvorni mogu uzeti u obzir, jer aplikanti ne mogu produživati strogi vremenski rok koji nameće Konvencija tako što će pokušavati da podnesu neodgovarajuće ili pogrešno upućene zahtjeve organima ili institucijama koje nemaju mogućnosti da ponude djelotvoran pravni lijek za datu pritužbu (vidi *Fernie protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), br. 14881/04, 5. januar 2006). Istina je da obična sumnja u djelotvornost nekog pravnog lijeka ne razrješava aplikanta obaveze da ga pokuša iskoristiti (vidi *Milošević protiv Nizozemske* (dec.), br. 77631/01, 19. mart 2002), ali pravni lijek koji ne nudi razumnu mogućnost uspjeha, na primjer u svjetlu ustaljene domaće sudske prakse, neće se smatrati djelotvornim (vidi *Pressos Compania Naviera S.A. i drugi protiv Belgije*, 20. novembar 1995, stav 27, Serija A br. 332) i neće se uzeti u obzir za potrebe pravila o šestomjesečnom roku. Sud će se sada dotaći situacije svakog od aplikanata u ovom predmetu.

(a) Slučaj gđe Ljeposave Mago

82. Stanarsko pravo aplikantice je konačno ukinuto u skladu sa članom 3a. dana 30. oktobra 2007. godine kada je istekao rok za pokretanje upravnog spora pred Sudom zbog rješenja od 8. decembra 2006. (vidi tačku 20. u gornjem tekstu). Kako je aplikantica svoju aplikaciju podnijela Sudu 22. marta 2005, ona je ispoštovala šestomjesečni rok.

(b) Slučaj gosp. Ivana Antonova

83. Stanarsko pravo aplikanta je konačno otkazano u skladu sa članom 3a. dana 29. januara 2003. godine kada je istekao rok za podnošenje žalbe na rješenje od 22. novembra 2002. godine (vidi tačku 29. u gornjem tekstu). Stoga, njegova aplikacija Sudu, koja je podnesena 28. aprila 2005, nije prekršila rok samo ukoliko se njegova žalba Domu za ljudska prava smatra djelotvornim pravnim lijekom. U vezi s tim, Sud smatra da je domaća sudska praksa u pogledu povrata neprivatiziranih vojnih stanova uspostavljena nakon odluke Ustavnog suda U 83/03 od 22. septembra 2004. godine (vidi tačku 54. u gornjem tekstu). Nakon toga, nijedan domaći pravni lijek nije nudio nikakvu mogućnost uspjeha. Kako je aplikant svoju žalbu Domu za ljudska prava podnio prije tog datuma, šestomjesečni period je počeo teći 11. novembra 2004. godine kada je donijeta odluka Komisije za ljudska prava (vidi tačku 30. u gornjem tekstu). Prema tome, on je ispoštovao šestomjesečni rok.

(c) Slučaj gosp. Jovana Radovića

84. Stanarsko pravo aplikanta je konačno otkazano u skladu sa članom 3a. dana 11. oktobra 2006. S obzirom da je on svoju aplikaciju Sudu podnio 21. novembra 2006, on je ispoštovao šestomjesečni rok.

(d) Slučaj gosp. Milutina Banovića

85. Stanarsko pravo aplikanta je konačno otkazano u skladu sa članom 3a. dana 24. septembra 2007. Uzimajući u obzir da je on svoju aplikaciju Sudu podnio 8. februara 2008, on je ispoštovao šestomjesečni rok.

(e) Slučaj gosp. Vase Krstevskog

86. Stanarsko pravo aplikanta je konačno otkazano u skladu sa članom 3a. dana 2. decembra 2008. Uzimajući u obzir da je on svoju aplikaciju Sudu podnio 12. februara 2009, on je ispoštovao šestomjesečni rok.

(f) Slučaj gosp. Milutina Radojevića

87. Stanarsko pravo aplikanta je konačno ukinuto u skladu sa članom 3a. dana 24. juna 2008. Rješenje je dostavljeno aplikantu 10. decembra 2008. Uzimajući u obzir da je on svoju aplikaciju Sudu podnio 3. februara 2009, on je ispoštovao šestomjesečni rok.

4. Zaključak

88. Sud ističe da ove žalbe nisu očigledno neutemeljene u smislu člana 35. stav 3(a) Konvencije, niti su neprihvatljive po bilo kojem drugom osnovu. Stoga se moraju proglasiti dopuštenim.

B. Osnovanost

1. Podnesci aplikanata

89. Aplikanti su u svojim podnescima naveli da su napustili Bosnu i Hercegovinu jer su se plašili za svoju sigurnost. Gđa Ljeuposava Mago je, također, navela da status njenog bivšeg muža nije trebao biti uzet u obzir prilikom odlučivanja o njenom zahtjevu za povrat stana. U pogledu osnovanosti predmeta, aplikanti tvrde da nije postignuta pravična ravnoteža između javnog interesa i njihovih pojedinačnih interesa. Oni su se pozvali na predmet *Dokić*, koji je citiran u gornjem tekstu.

2. Podnesci tužene Vlade

90. Tužena Vlada je prigovorila verziji činjenica koju su predstavili aplikanti, u pogledu toga da su napustili Bosnu i Hercegovinu jer su se plašili za svoju sigurnost. U tom pogledu, tužena Vlada je podnijela kopiju

sporazuma između Vlade Bosne i Hercegovine i JNA iz maja 1992. godine o povlačenju JNA iz Sarajeva, Zenice, Travnika i Konjica. Sporazumom je garantirana sigurnost svih penzionera JNA i porodica pripadnika JNA koji su željeli ostati u zemlji. Po mišljenju tužene Vlade, oni koji su uprkos tome odlučili da napuste Bosnu i Hercegovinu, ne mogu se stoga smatrati izbjeglicama.

91. Pod pretpostavkom da su aplikanti imali „posjed“, u smislu člana 1. Protokola br. 1, tužena Vlada je tvrdila da su osporavane mjere bile opravdane, uzimajući u obzir, posebno, nedostatak stambenog prostora i veliku potrebu osiguranja smještaja bivšim pripadnicima Armije RBiH i HVO-a i njihovim porodicama nakon rata. Prema službenim podacima koje je dostavila tužena Vlada, JNA je prije rata imala nominalnu kontrolu nad 12.662 stana na teritoriji današnje Federacije Bosne i Hercegovine. Od tih stanova, njih 7.834 su napušteni tokom rata. Od tog broja, u roku nije podnesen zahtjev za povrat za 1.196 stanova; zahtjevi za povrat 1.032 stana su odbijeni u skladu sa članom 3a; postupak povrata još uvijek nije bio okončan u pogledu 749 stanova; dok je 4.857 stanova vraćeno njihovim predratnim stanarima. Tužena Vlada je, također, dostavila podatke u pogledu dodjele 1.032 stana za koja su zahtjevi za povrat odbijeni u skladu sa članom 3a: 813 stanova je dodijeljeno borcima i ratnim vojnim invalidima; 195 je dodijeljeno porodicama poginulih pripadnika bivše Armije BiH, odnosno HVO-a; 14 stanova je razrušeno ili prazno; a u pogledu 10 stanova nisu pružene informacije ili su one bile nedovoljne (na primjer, 3 stana su koristili „civilni“). Tužena Vlada nije dostavila nikakve informacije u pogledu prihoda trenutnih korisnika tih stanova, jer taj faktor nije ni uziman u obzir prilikom dodjele stanova. Navedeno je da su se primjenjivala različita pravila na civilne i vojne stanove (vidi tačke 56-57. u gornjem tekstu) i dostavljena je kopija Pravilnika o dodjeli vojnih stanova iz 1996. godine koji je spomenut u tački 57, a koji potvrđuje tu izjavu (Pravilnik koji je objavljen u internom glasniku Armije RBiH nije bio dostupan javnosti).

92. Tužena Vlada je nadalje naglasila da su neki, ako ne i svi aplikanti, dobili stanarsko ili ekvivalentno pravo na upotrebu vojnog stana ili hipotekarni kredit koji su sufinansirali organi vojne vlasti u Srbiji, odnosno Crnoj Gori. Navedeno je da je Vlada Srbije pogrešno obavijestila Sud tvrdeći u predmetu *Dokić* da pripadnici njihovih oružanih snaga nisu više imali pravo stjecanja prava na zakup stana neograničenog trajanja – pravo koje je bilo ekvivalentno ranijem stanarskom pravu (vidi *Dokić*, citiran u gornjem tekstu, tačka 54.). U tom pogledu, tužena Vlada je dostavila kopiju Pravilnika o vojnim stanovima iz 1995. koji se spominje u tački 59. u gornjem tekstu (taj Pravilnik, koji je objavljen u internom glasniku Ministarstva odbrane nije dostupan javnosti) kao i niz diplomatskih nota koje pokazuju da dodjela prava zakupa neograničenog trajanja pripadnicima oružanih snaga Srbije nikada nije zaustavljena. Ona je, također, tvrdila da

niko od ranijih pripadnika snaga Armije RBiH, koji su koristili vojni stan u Srbiji do rata 1992-1995, nije kasnije uspio povratiti taj stan. Tužena Vlada je zaključila da aplikanti stoga nisu bili izloženi pretjeranom teretu (pozvali su se na predmet *Jahn i drugi protiv Njemačke* [GC], br. 46720/99, 72203/01 i 72552/01, stav 117, ECHR 2005-VI, u kojem je Sud presudio da odsustvo bilo kakve nadoknade nije neophodno poremetilo „pravičnu ravnotežu“ koja se mora postići između zaštite imovine i potreba od općeg interesa).

3. Podnesci Vlade Srbije

93. Vlada Srbije tvrdi da Bosna i Hercegovina mora vratiti sve predratne nositelje stanarskog prava u posjed njihovih stanova, bez obzira na to da li su služili u snagama VJ i bez obzira na to da li im je dodijeljen vojni stan u Srbiji, odnosno u Crnoj Gori. Oni se pozivaju na međunarodne sporazume iz tačaka 63-67. u gornjem tekstu. Vlada Srbije zaključuje da nije postignuta pravična ravnoteža između interesa aplikanata i javnog interesa. Pozivaju se na predmet *Đokić*, citiran u gornjem tekstu.

4. Ocjena Suda

(a) Priroda ometanja

94. Kao što je Sud već naveo u više navrata, član 1. Protokola br. 1 se sastoji od tri pravila: prvo pravilo, navedeno u prvoj rečenici stava 1, opće je prirode i izražava princip neometanog uživanja imovine; drugo pravilo, sadržano u drugoj rečenici prvog stava, odnosi se na lišavanje imovine i postavlja određene uvjete; treće pravilo, navedeno u drugom stavu, priznaje da države ugovornice imaju pravo, između ostalog, kontrolirati korištenje imovine u skladu sa općim interesom. Drugo i treće pravilo odnose se na posebne slučajeve ometanja prava na mirno uživanje imovine i zbog toga ih treba tumačiti u svjetlu općeg principa izraženog u prvom pravilu (vidi, između ostalih, *Iatridis protiv Grčke* [GC], br. 31107/96, stav 55, ECHR 1999-II).

95. Kao što je navedeno u gornjem tekstu, bit ovog predmeta je otkaz stanarskih prava aplikanata, što ih je onemogućilo da se vrate u svoje predratne stanove. Ovo predstavlja lišavanje imovine, u smislu drugog pravila člana 1. Protokola br. 1

(b) Princip zakonitosti

96. Sud podsjeća da prvi i najvažniji zahtjev člana 1. Protokola br. 1 jeste da bilo kakvo ometanje koje provodi javni organ nad mirnim uživanjem posjeda mora biti zakonito. Štaviše, zakon na kojem se zasniva ometanje mora biti u skladu sa domaćim pravom države ugovornice,

uključujući i relevantne odredbe njenog ustava (*Bivši kralj Grčke i drugi*, citiran u gornjem tekstu, tačke 79. i 82.).

97. Stanarska prava aplikanata u ovom predmetu su otkazana u skladu sa članom 3a. Zakona o prestanku primjene iz 1998. Ustavni sud je tu odredbu proglasio ustavnom (vidi tačku 54. u gornjem tekstu). Stoga, jasno je da je ometanje bilo propisano zakonom u smislu drugog pravila člana 1. Protokola br. 1.

(c) Cilj ometanja

98. Sud mora sada utvrditi da li je ovo lišavanje imovine bilo u skladu sa legitimnim ciljem u javnom interesu u smislu tog pravila.

99. Sud se slaže sa aplikantima da lišavanje imovine koje se provodi ni iz kakvog drugog razloga osim pružanja privatne koristi pojedincu ne može biti u javnom interesu. Uprkos navedenom, oduzimanje imovine koje se provodi u skladu sa politikom čiji je cilj jačanje socijalne pravde u jednoj zajednici može biti u javnom interesu, čak i ako šira zajednica nema direktne koristi niti uživa u oduzetoj imovini (vidi *James i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 21. februar 1986, tačke 40-45, Serija A br. 98).

100. Iako je Sud svjestan toga da su tokom i odmah nakon rata, mnogi napušteni stanovi navodno dodijeljeni najvišim vojnim i civilnim zvaničnicima čije su stambene potrebe već bile zadovoljene (vidi *Dokić*, citiran u gornjem tekstu, tačke 10. i 61.), izgleda da su ti nedostaci kasnije ispravljeni (vidi tačke 57. i 91. u gornjem tekstu). U tom smislu, Sud prihvata da je ometanje posjeda aplikanata provedeno s ciljem jačanja socijalne pravde, kao što to tvrdi tužena Vlada.

(d) Da li je postignuta pravična ravnoteža

101. Ometanje mirnog uživanja posjeda mora uspostaviti pravičnu ravnotežu između zaštite imovine i zahtjeva javnog interesa. U pogledu naknade, Sud je zaključio da oduzimanje imovine bez isplate iznosa koji je u razumnoj vezi sa vrijednošću te imovine obično predstavlja neproporcionalno ometanje, a potpuno odsustvo naknade se može smatrati opravdanim, prema ovom članu, samo u izuzetnim okolnostima (vidi *Jahn i drugi*, citiran u gornjem tekstu, tačka 94, i organe vlasti koji se tu spominju).

102. Vraćajući se na predmetni slučaj, Sud prvo naglašava da je gđa Ljeposava Mago bila lišena svoje imovine zbog službe gosp. Mage u snagama VJ tokom i nakon rata. Tužena Vlada je istakla da su prema stambenim zakonima bračni drugovi posjedovali stanarsko pravo zajednički i izjavila da je, u skladu s tim, status gosp. Mage morao biti uzet u obzir kada se odlučivalo o zahtjevu za povrat stana gđe Mago. Oni se pozivaju na odluku Doma za ljudska prava CH/02/8202 *et al.* od 4. aprila 2003. Međutim, za razliku od gđe Mago, podnositeljica zahtjeva u tom predmetu je još uvijek bila udata za pripadnika snaga VJ. Naglašeno je da u slučaju

razvoda bračni drugovi imaju pravo, prema stambenim zakonima, odabrati koji od njih će nastaviti koristiti zajednički stan (vidi tačku 6. u gornjem tekstu). Sud smatra da organi vlasti moraju poštovati taj izbor. Tužena Vlada je, također, tvrdila da se aplikantica trebala obratiti nadležnom sudu za prijenos stanarskog prava nakon razvoda. Međutim, u skladu sa stambenim zakonima, takav postupak se mora provesti samo u slučaju nepostojanja sporazuma između bivših bračnih drugova u pogledu upotrebe njihovog stana nakon razvoda. U predmetnom slučaju, gospodin Mago nije predao zahtjev za povrat stana u Sarajevu i time se prešutno složio da ga gđa Mago preuzme. U tim okolnostima, njegov status nije trebao biti uzet u obzir prilikom odlučivanja zahtjeva za povrat gđe Mago. Kako aplikantica nije spadala ni u jednu od kategorija koje su podlijegale osporavanjem mjerama, a tužena Vlada nije navela nijedan drugi razlog za lišavanje gđe Mago njenog posjeda, došlo je do kršenja člana 1. Protokola br. 1 u pogledu gđe Mago.

103. Sud nadalje primjećuje da su gosp. Jovan Radović i gosp. Vase Krstevski lišeni svojih posjeda isključivo zbog njihove službe u VJ tokom i nakon rata u Bosni i Hercegovini. Ne postoji nikakva naznaka, a kamoli dokaz, da su ti aplikanti učestvovali u sklopu snaga VJ u bilo kakvim ratnim zločinima koji su počinjeni na teritoriji Bosne i Hercegovine. Iako je tužena Vlada navela da su tim aplikantima vjerovatno dodijeljeni stanovi u Srbiji, ona nije pružila dokaze za tu tvrdnju. Strane su se složile, što je doista općepoznato, da je priroda rata u Bosni i Hercegovini bila takva da je služba u određenim oružanim snagama u velikoj mjeri ukazivala na etničko porijeklo te osobe (vidi *Dokić*, citiran u gornjem tekstu, tačka 60.). Kao rezultat toga, sporne mjere, iako su se činile neutralnim, imale su takvo dejstvo da su se ljudi tretirali različito na osnovu svog etničkog porijekla. Sud je u sličnim situacijama presudio da, principijelno gledano, nijedna razlika u tretmanu koja je zasnovana isključivo ili u odlučujućoj mjeri na nečijem etničkom porijeklu ne može biti objektivno opravdana u savremenom demokratskom društvu (*Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine* [GC], br. 27996/06 i 34836/06, tačka 44, ECHR 2009; *D.H. i drugi protiv Češke Republike* [GC], br. 57325/00, tačka 176, ECHR 2007-IV; i *Timishev protiv Rusije*, br. 55762/00 i 55974/00, tačka 58, ECHR 2005-XII). Sud ne vidi nikakav razlog zašto bi odstupio od tog zaključka. Kako aplikantima nije pružena nikakva nadoknada, Sud zaključuje da je došlo do kršenja člana 1. Protokola br. 1 u pogledu gosp. Jovana Radovića i gosp. Vase Krstevskog.

104. U pogledu gosp. Ivana Antonova i gosp. Milutina Radojevića, Sud ističe da su njima dodijeljena prava zakupa neograničenog trajanja na stanove u Srbiji, odnosno u Crnoj Gori. Da bi se kvalificirali za sticanje tih prava u Srbiji i Crnoj Gori, oni su se morali odreći ekvivalentnih prava na svoje predratne stanove u Sarajevu (vidi tačku 59. u gornjem tekstu). Istina je da države obično moraju ponuditi naknadu ukoliko oduzimaju imovinu.

Nadalje, činjenica da je osoba stekla imovinsko pravo u jednoj državi obično nije dovoljna sama po sebi da opravda oduzimanje te imovine u drugoj državi. Uzimajući u obzir navedeno, u izuzetnim okolnostima raspada SFRJ i ratova u tom regionu, Sud smatra da tužena država nije bila obavezna prema članu 1. Protokola br. 1 isplatiti naknadu aplikantima za otkaz njihovih stanarskih prava, uzimajući u obzir da su oni u međuvremenu stekli ekvivalentna prava u drugim bivšim republikama SFRJ (vidi *Jahn i drugi*, citiran u gornjem tekstu, tačka 117.). Stoga nije došlo do kršenja člana 1. Protokola br. 1 u pogledu gosp. Ivana Antonova i gosp. Milutina Radojevića.

105. Na kraju, gosp. Milutin Banović je dobio hipotekarni kredit da bi otkupio stan u Srbiji. Vlada Srbije je tvrdila da je njegov položaj bio u potpunosti drugačiji od položaja onih koji su dobili pravo zakupa na vojne stanove u Srbiji. Međutim, Sud se s tim ne slaže. Prvo, aplikantov kredit su sufinansirali vojni organi vlasti. Drugo, poput onih koji su dobili pravo zakupa na vojni stan u Srbiji, i ovaj aplikant se morao odreći stanarskog prava na svoj stan u Sarajevu. Stoga, nije došlo do kršenja člana 1. Protokola br. 1 u pogledu gosp. Milutina Banovića.

III. NAVODNO KRŠENJE ČLANA 8. KONVENCIJE

106. Aplikanti su se žalili prema članu 8. Konvencije da su sporne mjere, također, dovele do nepotrebnog ometanja njihovog prava na poštivanje njihovih domova. Član 8. propisuje:

1. "Svako ima pravo na poštivanje svoga privatnog i obiteljskog života, doma i prepiske.
2. Javni organi vlasti neće se miješati u ostvarivanje tog prava, sem ako to nije u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprečavanja nereda ili kriminala, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih."

107. Tužena Vlada je osporila taj argument.

108. Vlada Srbije se složila sa aplikantima.

109. Sud ističe da u predmetnom spisu nema naznake da se aplikanti namjeravaju ponovo nastaniti u svojim predratnim domovima. Štaviše, u postupku pred ovim Sudom, oni su se izričito složili da prime naknadu umjesto povrata stana. Sud, stoga, ne nalazi da su činjenice ovog predmeta takve da ukazuju na trenutno ometanje prava aplikanata na poštivanje njihovih domova (vidi *Dokić*, citiran u gornjem tekstu, tačka 66, i predmete koji se tu citiraju). Iz toga proizilazi da je ova pritužba očigledno neutemeljena i da mora biti odbačena u skladu sa članom 35. stav 3 (a) i 4. Konvencije.

IV. NAVODNO KRŠENJE ČLANA 14. KONVENCIJE U VEZI SA ČLANOM 1. PROTOKOLA BR. 1

110. Aplikanti su nadalje naveli da postoji kršenje člana 14. Konvencije u vezi sa članom 1. Protokola br. 1, u suštini se oslanjajući na razloge koji potkrijepljuju njihovu žalbu samo u odnosu na drugu od ovih odredbi. Član 14. propisuje:

“Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.”

111. Tužena Vlada je osporila taj argument.

112. Vlada Srbije se složila s aplikantima.

113. Kako je već uzeo u obzir argumente gđe Ljeposave Mago, gosp. Jovana Radovića i gosp. Vase Krstevskog prilikom ispitivanja pritužbi prema članu 1. Protokola br. 1, Sud izjavljuje da je pritužba prema članu 14. dopuštena, ali smatra da nije neophodno ispitivati ovo pitanje prema tim odredbama uzetim zajedno (*Đokić*, citiran u gornjem tekstu, tačka 68.).

114. Što se tiče gosp. Ivana Antonova, gosp. Milutina Banovića i gosp. Milutina Radojevića, Sud ističe da njihova stanarska prava na vojne stanove u Sarajevu nisu ozkazana zbog njihove službe u snagama VJ već zbog toga što su se oni odrekli tih prava da bi stekli stanove u Srbiji, odnosno u Crnoj Gori (vidi tačke 104-105. u gornjem tekstu). Kako su njihova stanarska prava ukinuta na osnovu objektivnih i razumnih kriterija, a ne na osnovu njihovih ličnih karakteristika, u ovom slučaju nije došlo do kršenja člana 14. Konvencije u vezi sa članom 1. Protokola br. 1. U skladu s tim, ova pritužba je očigledno neutemeljena i mora biti odbačena u skladu sa članom 35. stav 3 (a) i 4. Konvencije.

V. OSTALA NAVODNA KRŠENJA KONVENCIJE

115. Na kraju, Sud je ispitao i preostale pritužbe koje su podnijeli gosp. Antonov, gosp. Radović i gosp. Banović po članovima 6. i 17. Konvencije. Međutim, uzimajući u obzir kompletan materijal u svom posjedu i u mjeri u kojoj ove pritužbe spadaju u nadležnost Suda, Sud nalazi da one ne ukazuju na to da je došlo do kršenja prava i sloboda koje su propisane Konvencijom. Iz toga proizilazi da ovaj dio predmeta mora biti odbačen kao očigledno neutemeljen u skladu sa članom 35. stav 3 (a) i 4. Konvencije.

VI. PRIMJENA ČLANA 41. KONVENCIJE

116. Član 41. Konvencije propisuje:

“Kada Sud utvrdi kršenje Konvencije ili Protokola uz nju, a unutarnje pravo relevantne visoke stranke ugovornice omogućava samo djelomičnu odštetu, Sud će, prema potrebi, dodijeliti pravednu naknadu oštećenoj stranci.”

A. Odšteta

117. Gđa Ljeposava Mago je zatražila iznos koji odgovara vrijednosti njenog predratnog stana u Sarajevu, za koji ona procjenjuje da iznosi 53.000 eura i pokriva troškova unajmljivanja drugog stana u periodu između 1992. i 2011. u iznosu od 23.400 eura na ime materijalne štete. Nadalje, ona potražuje iznos od 8.000 eura na ime nematerijalne štete.

118. Gosp. Jovan Radović je zatražio iznos koji odgovara vrijednosti njegovog predratnog stana u Mostaru, koji on procjenjuje da iznosi 170.000 eura, zajedno sa iznosom koji odgovara vrijednosti njegove druge imovine koja je ostala u Mostaru, za koju procjenjuje da iznosi 32.000 eura na ime materijalne štete. On, također, potražuje iznos od 24.000 eura na ime nematerijalne štete.

119. Gosp. Vase Krstevski traži iznos koji odgovara vrijednosti njegovog predratnog stana u Mostaru, za koji procjenjuje da iznosi 76.000 eura. On, također, potražuje iznos od 5.000 eura na ime nematerijalne štete.

120. Tužena Vlada smatra da su traženi iznosi previsoki. Oni naglašavaju činjenicu da aplikanti nisu bili vlasnici predmetnih stanova već samo nositelji stanarskog prava.

121. U skladu sa utvrđenom pravnom teorijom i praksom Suda, presuda u kojoj je utvrđeno kršenje nameće tuženoj državi pravnu obavezu da prestane s kršenjem i da ispravi nastale posljedice na takav način da uspostavi, koliko god je to moguće, situaciju koja je postojala prije kršenja (vidi *Iatridis protiv Grčke* (pravična naknada) [GC], br. 31107/96, tačka 32, ECHR 2000-XI). Kako su se predmetni aplikanti izričito složili da prihvate naknadu umjesto povrata stana, tužena Vlada im treba isplatiti sadašnju vrijednost predmetnih stanova (*Đokić*, citiran u gornjem tekstu, tačka 72.). Uzimajući u obzir raspoložive informacije o cijenama na lokalnom tržištu nekretnina, Sud smatra da aplikantima treba isplatiti 1.000 eura po kvadratnom metru njihovih predratnih stanova. Iako je tačno da aplikanti nisu bili vlasnici ovih stanova, svi nositelji stanarskog prava su imali mogućnost da otkupe svoje stanove po veoma povoljnim uvjetima (vidi tačku .

55. u gornjem tekstu). Sud, stoga, aplikantima dosuđuje sljedeće iznose u okviru ovog pitanja plus iznos eventualnog poreza: 53.000 eura gdi

Ljeposavi Mago; 85.000 eura gosp. Jovanu Radoviću; i 76.000 eura gosp. Vase Krstevskom.

122. U pogledu naknade troškova unajmljivanja drugog stana u periodu od 1992. do 2011. godine (vidi tačku 117. u gornjem tekstu) i naknade za imovinu koja je ostala u stanovima na početku rata, Sud naglašava da je nadležan jedino *ratione temporis* da ispita period nakon što je Bosna i Hercegovina ratificirala Protokol br. 1 (odnosno, period nakon 12. jula 2002). U pogledu tog perioda, Sud odbacuje zahtjev zbog nedostatka dokaza.

123. Na kraju, jasno je da su aplikanti pretrpjeli određenu nematerijalnu štetu koja proističe iz kršenja Konvencije, koje je utvrđeno u ovom predmetu i za koju bi trebali dobiti naknadu. Vršeći procjenu na pravičnoj osnovi, kao što je propisano članom 41. Konvencije, Sud dosuđuje iznos od 5.000 eura svakom aplikantu u okviru ovog pitanja, plus iznos poreza koji bi eventualno mogao biti naplaćen.

B. Izdaci i troškovi

124. Gosp. Jovan Radović, također, potražuje iznos od 2.400 eura, a gosp. Vase Krstevski iznos od 740 eura na ime izdataka i troškova kojima su bili izloženi pred ovim Sudom.

125. Tužena Vlada smatra zahtjev gosp. Jovana Radovića nepotkrijepljenim.

126. U skladu sa praksom Suda, aplikant ima pravo na naknadu troškova izdataka samo ukoliko je dokazano da su ti troškovi i izdaci stvarno nastali i da su bili potrebni, kao i da su razumni u pogledu iznosa. Drugim riječima, aplikant ih je platio ili je imao obavezu da ih plati u skladu sa zakonskom ili ugovornom obavezom i oni su morali biti neizbježni da bi se spriječilo utvrđeno kršenje ili da bi se osigurala pravna zaštita. Sud zahtijeva račune i fakture po stavkama koji su dovoljno detaljni da bi omogućili Sudu da utvrdi u kojoj mjeri su gore navedeni zahtjevi ispunjeni. Gosp. Jovan Radović nije podnio dokaze da su bilo kakvi troškovi doista i nastali. U skladu s tim, Sud odbacuje njegov zahtjev. S druge strane, gosp. Vase Krstevski je podnio relativno detaljan obračun troškova. Kako je potraživani iznos razuman, Sud smatra da ga treba u potpunosti isplatiti.

C. Zatezna kamata

127. Sud smatra primjerenim da se zatezna kamata temelji na najnižoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke uvećanoj za tri procentna poena.

IZ OVIH RAZLOGA SUD JEDNOGLASNO

1. *Odlučuje* spojiti aplikacije;
2. *Proglašava* da su pritužbe prema članu 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju i pritužbe gđe Ljeposave Mago, gosp. Jovana Radovića i gosp. Vase Krstevskog prema članu 14. Konvencije u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju dopuštene, dok je ostatak aplikacije nedopušten;
3. *Presuđuje* da je došlo do kršenja člana 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju u pogledu gđe Ljeposave Mago, gosp. Jovana Radovića i gosp. Vase Krstevskog;
4. *Presuđuje* da nije bilo kršenja člana 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju u pogledu gosp. Ivana Antonova, gosp. Milutina Banovića i gosp. Milutina Radojevića;
5. *Presuđuje* da nema potrebe ispitivati pritužbe gđe Ljeposave Mago, gosp. Jovana Radovića i gosp. Vase Krstevskog prema članu 14. Konvencije u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju;
6. *Presuđuje*
 - (a) da tužena država treba isplatiti u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane konačna u skladu sa članom 44. stav 2. Konvencije, sljedeće iznose, koje treba pretvoriti u konvertibilne marke po važećem kursu na dan isplate:
 - (i) iznos od 53.000 eura (pedesettrihiljade eura) gđi Ljeposavi Mago, 85.000 eura (osamdesetpethiljada eura) gosp. Jovanu Radoviću i 76.000 eura (sedamdesetšesthiljada eura) gosp. Vase Krstevskom, plus svaki porez koji može biti zaračunat na ove iznose, na ime materijalne štete;
 - (ii) iznos od 5.000 eura (pethiljada eura) svakom aplikantu pojedinačno, gđi Ljeposavi Mago, gosp. Jovanu Radoviću i gosp. Vase Krstevskom, plus svaki porez koji može biti zaračunat na ove iznose, na ime nematerijalne štete;
 - (iii) iznos od 740 eura (sedamstotinačetdeset eura) gosp. Vase Krstevskom, plus svaki porez koji može biti zaračunat aplikantu, na ime troškova i izdataka;

(b) po isteku navedena tri mjeseca do isplate, treba platiti običnu kamatu na navedene iznose po stopi koja je jednaka najnižoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke tokom perioda neizmirenja, uz dodatak od tri procenta poena;

7. *Odbacuje* jednoglasno ostale zahtjeve aplikanata za pravičnu naknadu.

Sačinjeno na engleskom jeziku i dostavljeno u pismenoj formi dana 3. maja 2012, u skladu sa pravilom 77. stav 2. i 3. Pravila Suda.

Lawrence Early
Registar

Lech Garlicki
Predsjednik